

Turós Margaréta

Emigrációs kérdőjelek az Erdélyből Magyarországra áttelepült, középkorú értelmiségiek jelenlegi identitásával kapcsolatban

Egy tovatűnő világ emlékműveit keresem, azokat a többrétegű szavakat, különös hiányérzéseket, eltéphetetlen gyökereket, melyeket a pesti flaszttert naponta koptató, sikeres – a külső szemlélő számára (talán) teljes és gazdag életet élő –, Erdélyből áttelepült, középkorú, értelmiségiek kis mikroközösségének tagjai őriznek magukban. Eredeti romániai és budapesti helyszíneken kutattam egy mikroközösség élethelyzetét, életérzéseit, viszonyát szülőföldhöz, hazához, anyanyelvhez és az emigrációhoz. A prekoncepció és a hipotézis megfogalmazása során egy terminológiai és egy tudományági besorolásból indultam ki. Számomra a legérdekesebb a kulturális antropológia legfiatalabb, gyors dinamizmussal fejlődő tudományterülete: egy adott mikroközösség lelki és csoportpszichológiai jellegzetességeinek vizsgálata, érzékletes bemutatása, dokumentálása. Sérülések, érzékenységek, kötődések tájhoz, nyelvhez, emberekhez, tárgyi kultúrához, hangokhoz, dallamokhoz, szavakhoz, humorhoz és bánathoz, egzisztenciához, közösségi morálhoz. Az engem legjobban izgató téma: a „menni, vagy maradni” dilemmája, az „itt és ott” szorító kettőssége, az „itthon” és „otthon” feloldhatatlan bonyolultsága. A lényegi feszültségforrást jelentő mondatokat erdélyi ismerőseim fogalmazzák meg, egymásnak feszülő, fiktív párbeszédek során. A Kisbácsban élő nyugdíjas már-már Ószövetségi prófétákat idéző, veretes és szigorú értékítéleteit a bölcsen mosolygó Budapesten élő, egyetemi tanszékvezető európai kultúrával mélyen áthatott, praktikus egyszerű, ámde magasabb szellemiséget idéző mondatai oldják, cáfolják. E két központi szereplőt erősítik, árnyalják egy újságíró és egy fiatal egyetemista megnyilatkozásai. Az emigráció politikai vagy gazdasági okokból történő kivándorlás, de beszélhetünk-e emigrációról az erdélyi magyarok esetében? „Ki”-, vagy „bevándorlás” történt-e, „hazajöttek”, vagy „elhagyták hazájukat”, nyelvet változtattak, vagy megmaradtak az anyanyelvénél? Mi változott és mi nem? Mit hagytak ott és mit találtak –, ezek mind olyan kérdések, amely egy speciális helyzetben lévő nemzetiség problematikáját vetik fel. A jelen írás szerzője nem tartja fent igényét az objektív válaszadásra, hanem megpróbál részleteket elemezni, s felvázolni néhány olyan pontot, amelyből látható, hogy az emigráció folyamata nem ugyanúgy él az emberek emlékezetében, nem ugyanazt jelenti mindenkinek, és ez nem függ attól, hogy a szülőföldjükön maradtak-e, vagy kivándoroltak, fiatalok vagy idősek, férfiak-e vagy nők.

Kulcsszavak: Erdély, Magyarország, emigráció, identitás, asszimiláció, szülőföld

Egy tovatűnő világ emlékműveit keresem, azokat a többrétegű szavakat, különös hiányérzéseket, eltéphetetlen gyökereket, melyet a pesti flaszttert naponta koptató, sikeres – a külső szemlélő számára (talán) teljes és gazdag életet élő –, Erdélyből áttelepült, középkorú, értelmiségiek kis mikroközösségének tagjai őriznek magukban.

Eredeti romániai és magyarországi helyszíneken kutattam egy mikroközösség élethelyzetét, életérzéseit, viszonyát szülőföldhöz, hazához, anyanyelvhez és az emigrációhoz.

A prekoncepció és a hipotézis megfogalmazása során egy terminológiai és egy tudományági besorolásból indultam ki. Számomra a legérdekesebb a *kulturális antropológia* legfiatalabb, gyors dinamizmussal fejlődő tudományterülete: egy adott mikroközösség lelki és csoportpszichológiai jellegzetességeinek vizsgálata, érzékletes bemutatása, dokumentálása. Sérülések, érzékenységek, kötődések tájhoz, nyelvhez, emberekhez, tárgyi kultúrához, hangokhoz, dallamokhoz, szavakhoz, humorhoz és bánathoz, egzisztenciához, közösségi morálhoz.

Az engem legjobban izgató téma: a „*menni, vagy maradni*” dilemmája, az „*itt és ott*” szorító kettőssége, az „*itthon*” és „*otthon*” feloldhatatlan bonyolultsága.

A lényegi *feszültségforrást* jelentő mondatokat erdélyi ismerőseim fogalmazták meg, egymásnak feszülő, fiktív párbeszédek során: egyik a Kisbácsban élő, nyugdíjas, már-már Őszövetségi prófétákat idéző, veretes és szigorú értékítéletei, másik a Budapesten élő, bölcsen mosolygó egyetemi tanszékvezető, európai kultúrával mélyen áthatott, praktikus egyszerű, ámde magasabb szellemiséget idéző mondatai oldják, cáfolják. E két központi szereplőt erősítik, árnyalják egy újságíró és egy fiatal egyetemista megnyilatkozásai.

Az emigráció politikai vagy gazdasági okokból történő kivándorlás, de beszélhetünk-e emigrációról az erdélyi magyarok esetében? „*Ki*”- vagy „*bevándorlás*” történt-e, „*hazajöttek*” vagy „*elhagyták hazájukat*”, nyelvet változtattak vagy megmaradtak az anyanyelvénél? Mi változott és mi nem? Mit hagytak ott és mit találtak? Ezek mind olyan kérdések, amely egy speciális helyzetben lévő nemzetiség problematikáját vetik fel.

A jelen írás szerzője nem tartja fent igényét az objektív válaszáadásra, hanem megpróbál részleteket elemezni, s felvázolni néhány olyan pontot, amelyből látható, hogy az emigráció folyamata nem ugyanúgy él az emberek emlékezetében, nem ugyanazt jelenti mindenkinek, és ez nem függ attól, hogy a szülőföldjükön maradtak-e, vagy kivándoroltak, fiatalok vagy idősek, férfiak-e vagy nők.

AZ ERDÉLYI MAGYAROK VÁZLATOS EMIGRÁCIÓTÖRTÉNETE

Az idők folyamán, 1920 előtt Erdély soha nem tartozott a Román Államhoz. 1867-ben része lett az Osztrák–Magyar Monarchiának és 1920-ban, a trianoni szerződés megkötésével, Erdély Romániához került. 1920-ban Erdély területe 102 000 km² volt, a teljes populáció 3,5 millió, ebből 1 664 000 magyar volt. (A 1910-es népszámlálás adatai.)

A 2. világháború alatt Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták. A Jaltai Konferencia döntése nyomán a román uralom visszaszorult az Észak-Erdélyi területekre.

A kommunista időkben az erdélyi magyarság 1952–1968 időszakban autonómiát élvezett. 1968-tól 1989-ig Ceaușescu román diktátor „*modernizációs politikája*” az urbanizációt erőltette és ezzel egy mesterséges mobilizációt idézett elő. Az emberek a községekben a városokba költöztek, így megsemmisültek a tradicionális kulturális és építészeti értékek, a munkamegosztás megváltozott. Romániában a magyarok többsége Erdélyben él, a Kárpátok koszorúján belül. Az erdélyi magyarság három vallást gyakorol: római katolikus, református és unitárius. Magyarok 16 megyében élnek. Körülbelül 700 000 magyar él Hargita és Kovászna megyében, Románia belsejében és Erdély keleti részén. Elmondható azonban az is, hogy Erdélyben csökkent a magyarok száma.

Az 1910-es népszámláláskor az erdélyi népesség 5,2 millió volt, ennek 32 százaléka volt magyar, de sok magyar elhagyta Erdélyt politikai, gazdasági, vagy történelmi okok miatt. Az etnikai alapon szerveződő magyar párt vezetői azt állítják, hogy 1919 óta 650.000 romániai magyar hagyta el Romániát. A városi lakosság etnikai szerkezete jelentősen változott. 1930-ban a magyar lakosság az erdélyi városokban – beleértve Arad, Temesvár, Brassó, Nagyenyed, Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmárnémeti és Marosvásárhely lakóit is – a felére csökkent a legtöbb helyen. Ennek eredményeként ma a románok teszik ki az erdélyi népesség 74 százalékát. A kommunizmus során és különösen azután miután Nicolae Ceaușescu hatalomra jutott 1965-ben, erdélyi románok féltek kérni az elszakadást az erdélyi magyaroktól. Az erdélyi magyarság áldozata lett Ceaușescu „*homogenizációs politikájának*”.

A magyarok eleinte tudatosan ellenálltak a „kivándorlási megoldásnak”, ellentétben a németekkel, akik nagy számban kivándoroltak. A magyarokról a hivatalos román politika sokáig úgy beszélt, mint „magyar ajkú románok”-ról, és ezzel csorbították identitásukat. Az 1980-as években a román állam megkísérelte asszimilációt és megpróbálta ráerőltetni a magyarokra a román nép kulturális és nyelvi identitását, például a magyar gyermekeknek román iskolákba kellett járniuk.

Az erdélyi magyarság kényelmetlenül érezte magát, mivel a múltban a kormány számos kellemetlen és váratlan szabályzatot hozott. Ez volt az oka az erőszakos összecsapásoknak március 19–20-án Marosvásárhelyen 1990-ben. A magyarokat megviselték a szélsőségesen nacionalista Gheorghe Funar polgármester nyíltan magyarellenes megnyilvánulásai Kolozsváron és ez a legtöbb keserű emléket hagyta a magyarok szívében. Funar beszédei a magyar-ellenes kijelentések tömkelegéből álltak és Kolozsvár főterén minden padot lefestett a román zászló színeire, Mátyás király talapzatán kicserélte a táblát, miszerint az övéi által veszett el.

A marosvásárhelyi atrocitások után a Román Nemzeti Egység Párt sovíniszta vezetője, George Funar, kéri a kiközösítést és azt állítja, hogy „*az RMDSZ terrorista szervezet*”. A kolozsvári polgármester betiltott minden kétnyelvű táblát a városban, valamennyi magyar plakátot, megtiltotta a magyar Duna TV műholdas adásának terjesztését és kikötötte, hogy az összes közleményt, bejelentést, és hirdetést csak a románul jeleníthetik meg.

Azzal is fenyegetőzött, hogy eltávolíttatja a magyar Mátyás király szobrot és a katolikus Szent Mihály Székesegyházat. (Mindkettőnek erős szimbolikus jelentősége van a magyar közösség tudatában) a város főterén. Egy másik eset a Kolozsváron megnyílt Magyar Konzulátust érinti, ahol a magyar zászlót lopták el, és nem sokkal később Funar polgármester bejelentette, hogy a tolvajok Kolozsvár tiszteletbeli polgárai.

A romániai magyarság jogi státuszának változása az 1989-es forradalom után

Az 1991-es új alkotmány szerint, melyet népszavazás hagyott jóvá (1. cikkely meghatározása): „*Románia szuverén, egységes és oszthatatlan nemzetállam.*” Különösen a cikk tárgya volt a fő jogvita. A Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ), nem vette kellően figyelembe Románia 16 nemzeti kisebbségének meglétét. A 6. és 16. cikkelyben garantálják a kisebbségek jogait az identitás, oktatás és anyanyelv „*a megőrzésére, fejlesztésére és kifejezésére*”. Az Alkotmány továbbá előírja a képviselők által reprezentált Nemzeti Kisebbségeknek, hogy képviseltessék magukat a parlamentben. A 13. cikkely kimondja, hogy „*Romániában a hivatalos nyelv a román*”. Az 1993-as Nemzeti Kisebbségi Törvény előírja a teljes körű anyanyelvi oktatást az isko-

lákban, legyenek céltartalékos tisztviselők, akik beszélnek az adott nyelveket a kisebbségi településeken, és ahol a lakosság több mint 30%-a kisebbségi, ott a Kisebbségi Önkormányzatok kithetik a kétnyelvű táblákat.

A magyarok és erdélyi románok közötti viták egyik fő tárgya: az erdélyi magyar nyelvű iskolák sorsa, a másik nagy probléma a Kolozsvári Egyetem volt. A romániai magyarság anyanyelve többnyire magyar, amely a finnugor csoporthoz tartozik, az uráli nyelvcsaládban, valamint az obi-ugor nyelvek, a hanti és a manysi, melyeket Nyugat-Szibériában beszélnek.

A legkorábbi írott szöveg Magyarországon a vallásos irodalmi latin írások, melyek a 11. században íródtak. A 9. században nyelvi reformokat hoztak, amelyek szerint a széles néptömegnek lehetővé kellett tenni a magyar olvasást, írást.

A magyarul beszélők legnagyobb része Magyarországon (97%-uk él Magyarországon, amely mintegy 9 964 000), Szlovákia (700 000) Románia (1 720 000) és Jugoszlávia (300 000), valamint szétszórt csoportokban a világ más részein élnek. Emellett vannak a kis magyar kisebbségek Ukrajnában, Szlovéniában, Horvátországban és Ausztriában. A magyar nyelvjárásokat kilenc régióra lehet osztani, három közülük a román területen van: közép-erdélyi, erdélyi székelly és a csángó nyelvjárások, dialektusok.

Erdélyben a magyarok mellett van egy másik embercsoport, *akinek a magyar az anyanyelve*: a székelyek. A székelyek (vagy románul: „Secui”) lélekszáma 600 000–700 000, ők külön etnikai csoportot képeznek és főleg Kovászna, Hargita megyében élnek és a Maros mentén. Az 1997-es népszámlálás következtében, a válaszadók székelynek vallhatták magukat, de a legtöbbszörük magyarnak vallotta magát.

A székelyek magyarul beszélnek. A romániai és a magyarországi értelmiség egy része egyetért abban, hogy a székelyek a magyar nyelv legtisztább formáját beszélnek, a székely nyelvbe nem vegyültek román kifejezések és az akcentus is megőrizte eredeti jellegét.

1989-es forradalmat és a rendszerváltozást követően az Erdélyből Magyarországra és más országokba irányuló emigráció vizsgálata során azt tapasztaljuk, hogy „*A kivándorlás ütemének felgyorsulását jelzi, hogy az 1980–1989 között áttelepült 22,5 ezer személy közül 18 ezren az utolsó két esztendőben érkeztek hazánkba.*” (Sík 1992: 76)

„*Román belügyi közlés szerint 1990–1991 folyamán további 18 534 magyar nemzetiségű távozott hivatalosan Romániából.*”¹

„*Még a részleges adatok ismeretében is hihetőnek tűnik a bukaresti népszámlálási bizottság főigazgatójának – ugyancsak a román Belügyminisztérium információira alapozott – állítása, mely szerint tizenöt év alatt több mint 60 ezer magyar hagyta el véglegesen Romániát. E tájékoztatás a népszámlálás előzetes adatait ismertető sajtóértekezleten az MTI tudósítójának kérdésére hangzott el, kiegészülve azzal, hogy a valós szám ennél feltehetően jóval nagyobb; magyarországi források például legalább 120 ezer áttelepült romániai magyar állampolgárról tesznek említést.*” (Vajnovszki 1992: 5)

„*Annyi bizonyosan tudható, hogy a BM Menekültügyi Hivatalának nyilvántartása szerint 1988–1991 között a hivatal helyi szervei és befogadó állomásai 51 682 Romániából érkezett regisztráltak. Legalább háromnegyedük magyar nemzetiségű volt.*”²

1 Hivatalos adatok a kivándorlásról. Népszás. 1993. március 5. 1. oldal

2 Menekültek Magyarországon (1988-1992). Demográfia, XXXVI, 1993. 1. sz. 49. p.

„Az általános népesedési trendek alapján és egyházi kimutatásokat is figyelembe véve a nyolcvanas években – a nagyarányú kivándorlás, a menekülések, és a természetes fogyatkozás kezdete előtt – a magyarság számát többnyire 2-2,2 millióban valószínűsítették.” (Varga 2009)

„Az elmúlt húsz év alatt mintegy 400 ezerrel csökkent az erdélyi magyar közösség lélekszáma, és meglátása szerint a hagyományosan magyarok által nagy számban lakott megyékben is hatalmas a fogyás – Maros megyében például húsz év alatt 41-ről 25 százalékra esett a magyar lakosság számaránya.”

„Az MPP-elnök ugyanakkor kijelentette: szerinte az erdélyi magyar közösséget a kommunizmus kollektivizálási politikájának, illetve az 1990 utáni korszakban tapasztalható elvándorlásnak betudhatóan nagyobb veszteségek érték, mint a világháborúban.”

„A Székelyföldön és a Partium északi részén viszonylag kedvezőek magyar szempontból a 2011-es romániai népszámlálás nyilvánosságra hozott adatai, Közép- és Dél-Erdélyben ugyanakkor kedvezőtlenek” – fejtette ki az MTI megkeresésére Kapitány Balázs, a magyar Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Népeségtudományi Kutatóintézetének tudományos titkára. Mint részletezte, összehasonlítva a 2002-es népszámlálási adatokat a 2011-es eredményekkel, Hargita és Kovászna megyében a magyarok számaránya stabil, miközben a románok száma jelentősen csökkent, a magukat cigány nemzetiségűnek vallók száma enyhén nőtt.”

Kolozsvár magyar kulturális és oktatási központnak számít. Dél-Erdélyben még rosszabb a helyzet. Ott a városokban a két népszámlálás között eltelt kilenc év alatt jelentős mértékben, 30-35 százalékkal is csökkent a magyarok száma.

Kapitány Balázs hívta fel a figyelmet arra, hogy egész Dél-Erdélyre jellemző, hogy magyar szempontból „*nincs utánpótlás*” a vegyes, magyar–román házasságok nagy aránya miatt. Emellett az elvándorlás is jelentős ebből a régióból.”

„A romániai magyarok száma abszolút értékben csaknem 194 ezer fővel csökkent ez idő alatt (1992-től 2011-ig), számarányuk azonban lényegesen nem változott: akkor 6,6 százalék volt a magyarság aránya, ez most 6,5-re mérséklődött.”

A 2011-es népszámlálási adatok szerint a romániai magyarság létszáma 1 238 000 fő, tehát 193 807-tel (13,6 százalékkal) kevesebb, mint korábban, 10 éve. Így a magyarság számaránya az összlakosságon belül 6,5 százalék Romániában. A legmagasabb a magyarság aránya Hargita megyében (84,8 százalék), majd következik Kovászna (73,6 százalék), Maros (37,8 százalék), Szatmár (34,5 százalék), Bihar (25,2 százalék) és Szilágy megye (23,2 százalék). Akkoriban sokan bizalmatlanok voltak a közzétett számadatokkal kapcsolatban.

Mindezek tudatában megpróbáltam megcélózni az erdélyi értelmiségi rétegnek legkülönbébb képviselőit: egy erdélyi faluban élő nyugdíjas mérnököt, egy Magyarországon élő középkorú nőt, aki egyetemi tanszékvezető, egy Erdélyben élő fiatal, filmszakos egyetemista fiút, egy Erdélyben élő középkorú férfit, aki egyetemi gazdasági vezető, egy szintén Erdélyben élő középkorú újságírónőt és egy Magyarországon élő fiatal pszichológusnőt.

Az ő gondolataikon, reflexióikon keresztül összetettebb képet kaphatunk arról, hogy mit is jelent az emigráció, mi hiányzik abból, amit elhagytak, mit találtak ott ahova jöttek.

AZ EMIGRÁLÁS KÖVETKEZMÉNYEI: ÍTÉLET VAGY ELFOGADÁS?

Hogyan látja a jelenleg is Romániában élő nyugdíjas mérnök az emigrációt?

„– Talán a cári Oroszországban volt egy ilyen törvény, hogy ilyen politikai ügyekben, akiket halálra ítélték, a halálos ítéletet kiválthatták száműzetéssel. Számomra egy halálos ítélet lenne egy kivándorlás... számomra. És aki nem érzi ezt, az el tudja képzelni, hogy akkoriban – és volt akkor, akik ezzel éltek – én úgy tudom legalábbis, az orosz írókat hogy olvastam, hogy kiválthatták a halálbüntetést azzal, hogy elmentek külföldre. És talán-talán voltak, akik el se mentek és kivégezték őket.”

A Magyarországon jelentősnek számító szakmai karriert befutott egyetemi oktató – ugyanerről a kérdésről –, másképp vélekedik.

„– Ugyanabba a nyelvbe kerültem bele, ismertük a magyarországi viszonyokat, sőt nagyobb biztonságérzetet adott, hogy én máshonnan jövök, tehát engem megerősített, nem pedig elbizonytalanított az, hogy kimozdultam otthonról. Tehát itt voltam, nem okozott törést az, hogy máshova csöppentem, hanem azt éreztem, hogy ez is van, plusz még van az otthoni burok is. Nem tudom, de lehet, hogy nem normális dolog ez, de ezt mindig így éreztem. Azt hiszem, hogy ha belegondolok, akkor a velem egyidősek sokkal inkább megdőltek ebben... én nem. Nem, és azt hiszem, hogy nem bírnám ki, hogyha Közép-Európából kellene tovább lépni, vagy Kelet-Európából, tehát én azt megpróbáltam és nem tudtam csinálni és visszajöttem, de az tulajdonképpen mindegy volt, hogy Budapestre jövök vagy Kolozsvárra vissza, de itt evidensebb volt. Tehát addigra azért már idekötött egy csomó minden. Barátok is meg munka is.”

A meglepetés a fiatal egyetemista fiú szájából érkezett, hiszen a fiatalok ma már európai polgárok, a globalizációs folyamat résztvevői. De a fiú kulturális különbségekről beszél.

„– Két teljesen különböző népről van szó. Ma egy nyelvet beszélünk, de azért össze nem hasonlítható a kettő együtt egymással. És nem is tudnak egymással mit kezdeni. Tehát én azt látom, hogy egyik sincs... tisztában vele, hogy mi is a másik, pedig mi elvileg egy nép vagyunk, de nincsenek tisztában vele. Például mondtam egyszer jövök vissza, visszaköltöztem Kolozsvárra, az volt a válasza egyik ismerősömnek, hogy »Jó, hát hozzá! kolbászt!« Nincsenek tisztában, hogy mi van itt. »Itt van mobiltelefon-hálózat?« – ilyet is kérdeztek például. Egy hétre jöttem ide csak egy nyaralásra és azért maradtam itt, mert akkor jöttem rá, hogy én itt érzem magam otthon. Én 11 év alatt soha nem éreztem magamat ott otthon. Soha, soha nem is voltam... nem is éreztem azt ott, hogy az volt otthonom, azt az otthon-érzést. Mindig úgy volt, hogy valahol vagyok.”

Az újságíró nő toleránsabb az emigráció következményeivel.

„Egyáltalán nem ítélek, szerintem mindenkinek az életútja vagy meg van írva, vagy kikövezi, de az, hogy mikor hogyan döntesz, az a tiéd, és az a helyes döntés. Ha úgy döntesz, hogy kimész, és ott találsz valamit, annak függvényében hozod a következő döntésedet, tehát nincs mit ítélni. Szerintem a személyiségből adódóan dönt így. Ha valakinek így könnyebb túlélni a hétköznapiakat, hogy nem hozza szóba, hogy egy volt kommunista országból származik, akkor az is az ő döntése. Az, hogy bent milyen frusztrációk vannak az meg az ő pokla.”

Az újságíró nővel ellentétben, a nyugdíjas mérnök elítéli az emigrálást választókat:

„– Rendkívüli módon elítélem őket, ez nem jó senkinek. Erről írtam egy cikket, úgy nagyjából összefoglalom. Osztyáltársaim többsége külföldön lakik, akikkel együtt érettségiztem, az érettségi találkozókat mindig ők szervezik meg, mert annyira vágnak haza. Minden évben találkozunk, sőt van úgy, hogy egy évben többször is, annyira a vágy hatja őket haza. És akkor történt egy eset, hogy itt beszélgettünk és elírta magát, és mondta, hogy tényleg mindenem megvan, de irtó nagy árat fizettem érte. Nem részletezte a dolgot, de én értettem miről van szó. Ebben a cikkben folytattam tovább, hogy jó ismerőseimnek a gyereke Spanyolországba telepedtek ki ott is élnek, nem is jönnek vissza. Szegény szüleit itt hagyta, akik nyomorogtak, talán néha még pénzt is küldtek neki, de a pénz, az nem megoldás, egy öreg mellett ott kell lenni, egy öreget gondozni kell. Amikor az édesanya meghalt, még hazajött a két gyerek, aztán maradt az édesapa egyedül. Hogy milyen nyomorban és elhagyatottságban élt, arról még beszélni is kegyetlen. Amikor a kórházban meghalt, nem volt aki kivegye és hetekig otthagyták a hullaházban, amíg távolabbi rokonok, barátok és eltemették. A temetésre már el se jöttek a gyerekek. Amikor a temetés, a szertartás folyamatban volt egy asszonyka a faluból megbolondult. Nem kérdeztem rá soha, de neki is csak egyetlen fia van, az is Spanyolországban és ebből a gondolattársításból sokat emésztette magát, mert ő is ugyancsak egyedül, ugyancsak elhagyatottan – ezért mondom, hogy ez borzasztó rossz dolog, hogy elmennek, kínlódnak, amikor akiket ismerek itt a környéken is meglenne, ha kicsit nehezebben is, de élni lehetne. A másik dolog, hogy a szegény szülők itt maradnak és nyomorognak. Ők azt mondják, hogy a jobb élet reményében, de én nem hiszem, hogy a végén jobb élet lett belőle, lehet, hogy nagyobb városban laknak és nagyobb kocsijuk van, de az élet lényege nem ebből áll. Az én értékrendem szerint, nem ez adja meg, hogy mennyi pénz van a zsebemben és mekkora házam van. Egy boldog élet nyitja nem az, hanem a lelki élet, a szeretet, ami körülveszi a családját. De volt egy ilyen kalandosság is, hogy mások mennek, akkor menjünk mi is. És kockáztattak sok mindent, egy kalandorvállalkozás. Egyébként egy közeli rokonom is kiment Svédországba, itt tanárok voltak és ott éveken keresztül segédmunkásként dolgoztak sörgyárba, gumicsizmába, nehéz munkát. Ha itt, az itteni hatóságok kényszerítették volna nem is tudom, hogy lett volna. De azért, hogy ők csak Svédországba kerüljenek és, hogy nagy reményekkel és kalandorságból vállalták ezt a nyomorúságos életet, igaz később kialakult az életük, de az első 5-6 év – az kegyetlen lehetett. Többségük, szinte az összes marad, még aki rosszul is van, nem jönnek haza szégyenükben. Maguk mögött mindent felégettek, és ide már nincs hova visszajönni, eladták a házaikat, kivitték az öreget, vannak olyanok is, akik kivitték őket, hogy gondoskodjanak róluk. Bár azok-

nak a helyzetét sem irigylem, akik öregen kimennek egy tiszta idegen országba, a nyelvet, a kultúrát nem ismerik. Sajnos szomorú, és mondom minden vonatkozásban nagyon rossz, elítélendő, én elítélem magamban, de sajnálom is őket. Vannak, akik már egy kicsit különb embernek képzelik magukat. Lehet, hogy én szerencsés helyzetben vagyok, az én osztálytársaim megmaradtak régieknek, naponta kapok maileket, s van, amikor órákon át beszélünk telefonon, én úgy érzem, hogy karitatív munkát végzek, amikor vállalom ezeket a hosszú beszélgetéseket. Sajnos ennek a sok rossznak, ennek a személyes rossznak, társadalmi és közösségi rossz oldalai is vannak. Itt van a mi falunk, ahol annak idején gyermekkoromban, az mondjuk 50 év, még annyi sem, csak magyar iskola volt és annyira elmentek és nem születtek gyerekek, hogy jelenleg, mondom nincs 50 éve, már csak román iskola van, magyar osztályok már nincsenek is. Elfogyott a falu lakossága, én különösen a magyar lakosságra vonatkoztatom. Üresek a házak, körülbelül olyan 150 házat adtak el, amit megláttak az együtt élő nemzetiségek és ebben a pillanatban 15-20 ház teljesen üres és várják, hogy vevőt kapjanak rá. Szóval szomorú ebben a vonatkozásban is nem csak az egyéni sorsok vonatkozásában, hanem a közösség és mondjuk úgy, hogy nemzet szempontjából is. Az értelmiségnek, hadd ne mondjam, Mózesnek kellene lennie, de mégis egy olyan irányító, tudatosan vagy tudatlanul, azért, hogy az emberek felnézzenek rájuk, hogy, hogy is kell hozzáállni bizonyos dolgokhoz, hogy kell viselkedni. Ez az egyik dolog, hogy nincs akire fel lehet nézni, a másik dolog, hogy a két kezemen megszámlolhatom, hogy Kolozsváron hány magyar orvos van, hogy az ember, aki beteg, szívesebben beszélne az anyanyelvén az orvossal. Én úgy érzem, hogy ez egy árlás lenne, hogy pár ezer dollárért elhagyom a népeimet, én úgy érzem, hogy amikor mi harcolunk – mivel harc az élet – harcolunk a létünkért, akkor ezek elszaladnak és cserbenhagynak minket. Valahogy árulóknak érzem őket, főleg az értelmiségieket, mert rájuk jobban odafigyelnek az egyszerű emberek is, jobban követik a példájukat... és főleg az értelmiségiek mennek el, akik úgy érzik, hogy ők ennél többre érdemesek, és ez nagy baj.”

Emigráció, vagy nem?

Az egyik erdélyi egyetem gazdasági vezetője az emigráció tényét is megkérdőjelezi.

„– Mennyiben igazi emigráció ez? Mert az én fejemben az emigráció az azt jelenti, hogy az ember fogja magát és elmegy egy olyan országba, ahol más a kultúra, más a nyelv és teljesen idegen környezetbe cseppen, ebben az esetben szerintem nem feltétlenül az. Most történetesen 1919 óta többé-kevésbé van egy országhatár eközött a két hely között, az olyan óriási jelentőséggel nem bír. Akik innen elmennek, azok is magyar kultúrán nőttek fel, oda egy olyan helyre mennek, ahol szintén magyar kultúrán felnőtt emberek vannak, akik azt a nyelvet beszélik, tehát kvázi ahhoz hasonlítanám, inkább, mint – amikor mondjuk – a XIX. században valaki vidékről felköltözött Budapestre. Nyilván van egy országhatár, meg nyilván eltelt 40 év, vagy nem tudom mennyi, kommunista berendezkedés. Eltelt egy csomó esztendő, azóta, hogy ez az országhatár létezik, de azért még most sem gondolom azt, hogy ez igazából a tipikus esete volna az emigrálásnak. Tehát itt szerintem kétségtelenül mobilizációról van szó, hogy valaki elindul valahonnan és elmegy valahova. De hát Magyarországra megy, nyilván mert anyaország, és ott mindenkinek más céljai és indítóokai vannak.”

Ki az erdélyi? – Az erdélyiség mások szemében

Íme, egy különös kérdés! Ha itt van, és ugyanúgy beszél magyarul, mint az anyaországi magyarok, akkor honnan látszana, hogy erdélyi? De vajon ugyanúgy beszél?

A magyarországi egyetem tanszékvezetőnője így vall erről:

„– Erdélyinek látnak-e mások engem? Ha nem tudják, hogy erdélyi vagyok, akkor miért lássanak erdélyinek? Te nem ismersz fel egy közösségben valakit, hogy erdélyi? Csak hogyha beszél. Ha beszélünk, akkor felismerem persze, de nem feltétlenül. Azt hiszem, van egy bizonyos fajta humorérzékük. De az is csak akkor derül ki, ha mélyebben beszélgetsz valakivel. Milyen ez a humorérzék? Azt hiszem ez az egyszerre több szinten való gondolkodás, ami aztán teljesen lecsupaszodik például. Számunkra Hollandiában ezért volt többek között elviselhetetlen, mert ők azt mondják, amit gondolnak, illetve az van a mondattal, a mondat tartalmával, amit kimondanak a szavakkal. És nem három emeletben gondolkodnak. És lehet, hogy van egy olyasmi bennünk, hogy még egy csavart teszünk arra, ami különben, a közép-európaiságoknak a velejárója. És azt hiszem, hogy bejön egy román csavar is. Tehát, hogy mennyire jó érzés, hogy egyszer csak egy román szót tudsz használni, tehát meggazdagítja a magyar tartalmat azzal, hogy adsz neki egy ilyen román perspektívát. Hát borzasztóan élvezem az öcsémrel például, hogy odaszólhatunk egymáshoz románul.”

Két nyelv – egy lélek?

A „jösztök” ekvivalens a „jöttök”-kel? Ha egy gyermek mondaná egy magyar órán, vajon kijavítaná-e a tanár? Mennyire archaikus az erdélyi magyar nyelv, és hol asszimilálódott a latin szerkezetekkel? Regionalizmusok, vagy átalakulások?

Amikor ideköltöztem Budapestre, a házmesternővel beszéltem fél órát és a végén megkérdezte tőlem, hogy magyarul beszéltem? Értette volna, ha nem? Ám a kérdés olyan kést vágott a szívembe, melynek sebeit csak az idő gyógyította meg.

Ha ugyanaz a nyelv, ugyanaz a nemzet?

Az egyetemi oktatónő elgondolkodik, és őszintesége nagyon megható.

„– Egy nemzet-e? Nem. De tudja a fene. Nyilván közös a kultúránk, de azért nagyon... nem emelem a többi fölé az erdélyiséget, de tény, hogy más és nem azért mondom... nem szakadékot érzek, hanem egy más életérzést. Inkább nyitottságot érzek Erdélyben legalább is az én emlékeimben úgy él, mint egy más kultúrára nyitott hely, és ezt Magyarországon kevésbé tapasztaltam. Ott annyira természetes, hogy ha nem is ismertük a román kultúrát annyira. Úgy élünk egymás mellett, vagy élnek egymás mellett románok és magyarok, hogy halvány gőzük nincs egymásról. Hiába élünk egymás mellett, tehát magyar iskolába jártunk, a mai napig az van bennem, ha látok románokat beszélni otthon, hogy nehéz elképzelni, hogy ezek a négy fal között is románul beszélnek. Tiszta nevetséges, hogy milyen reflexek maradtak bennem. Tényleg nem ismerjük a hétköznapiakat, tehát abszolút furcsa idegenként tekintünk egymásra. De ugyanakkor mégis megvolt bennünk az, hogy létezik egy más kultúra, létezik egy más nyelv, ismerjük az irodalmukat, akkor is, ha a hétköznapi életüket nem ismerjük. És ugyanígy voltunk a némettel is, tehát eleve az, hogy háromfajta kultúra egymás mellett élt, azért gondolom,

hogy alapvetően nem is tudatosodott bennünk, de jobban nyitott a világra, mint Magyarország, mint a magyarországi embereknek a világa.”

Mit mond egy pszichológus, aki a lelki folyamatokat elemzi, de nem hagyhatja ki saját erdélyi lelkét?

„– Van ez a fajta nyitottság, azokban, akik egy ilyen többnyelvű kultúrában vagy országban élnek. Az azért jellemzőbb, azt hiszem, hogy itt. Tehát az anyaországban a befogadás, mint olyan az kevésbé tud megjelenni, inkább elfogadás, mint azokban az emberekben, a széleken vagy a végeken élnek beágyazva, egy teljesen más kultúrába vagy nemzetekbe. Ez érdekes Szlovákiában jártam már többször a munkám kapcsán, és annyira érdekes, hogy ugyanaz az élmény volt nekem egy szlovákiai, de magyar nyelvű kisközösségben. Kisebb falvakban voltam, és ugyanaz az élményem volt, mintha hazamentem volna, mintha Erdélyben lettem volna. Ugyanolyan nyitottak voltak, ugyanolyan befogadóak voltak, ugyanazt a természetes küzdelmet éltem meg vagy tapasztaltam meg, mintha hazamentem volna és ugyanaz a biztonságélmény volt kezdettől fogva számomra.”

Az erdélyi nyugdíjas mérnök szerint:

„– Mennyire A betűvel vagy mennyire más kiejtéssel beszél valaki, de a lényeg a gondolatok és nem az, ahogy kimondja, ahogy csendül az a beszéd. Aki a csendülésre, a nyelvjárásra figyel, nem jól csinálja. Szerintem a gondolatra kell odafigyelni. Persze van különbség, sokszor nevetséges, amikor felvidéki magyarokkal találkoztam, olyan furcsának tűnt, olyan á-betűsen beszélnek. De különben székelőföldön is vannak, akik egészen máshogy beszélnek, jópofák, kedvesek gazdagítják a sokszínűséget. Lenézni, vagy hátrább helyezni valakit, mert máshogy beszél, nem lehet.”

Az egyetemi oktatónő, aki nyelvész, a következőket nyilatkozta:

„– Inkább mondatszerkesztésben, szintaxisban hallok meg a különbséget. Akkor is, ha a szólejtésben nem hallatszik semmi. Amit meg szoktunk hallani: az a székelőföldi és a kolozsvári külvárosi. De az én beszédemben nem is hallották, vagy ha hallották, azért mert idealizálni akarták. Mert hallották, hogy erdélyi jön, és jaj, de érdekes, hallok, ahogy beszélsz. De annyira nem specifikus Kolozsvár, hogy hallani lehessen, csak hogyha külvárosban nőtt fel, ahol valamiféle különös romános intonáció ráragad. Ráragadnak olyan szavak, amiken vihogni szoktunk. Ha összekerülünk csak azért is használjuk őket: a lapítót, meg a csicsonkát, meg a vinetát és örülünk, ha a másik megérti. Az intonációt én néha másokban hallok.”

Otthon vagy itthon? – Haza vs. szülőföld

Hol van az otthon és hol van az itthon? Hol van a haza és hol van a szülőföld? Lehet az ember valaha is itthon, ha elhagyta az otthonát?

Az egyetemi oktatónő szerint:

„– Nekem a haza az inkább egy ilyen kelet-közép-európai katyvasz, a szülőföld pedig abszolút nyilvánvalóan Kolozsvár és környéke. Nem is a Székelyföld, nem is a Máramaros, hanem a Kolozsvár környéki dimbes-dombos valami. Ha azt mondom, hogy szülőföld, akkor először is egy arc jelenik meg, ami valami absztrakció és akkor Kolozsvár környéke.”

A pszichológusnő jobban elhatárolja:

„– A »szülőföld« az nekem nyilván Erdély, a »haza« pedig Magyarország. Az ország, ahol élek, ahol a mindennapi életemben, a munkámban teszek hozzá ahhoz, hogy nem csak én, hanem a környezetemben élők is eggyel előrébb tudjanak lépni. Tehát ez megfigyelhető, hogy az itthon és az otthon a magyar nyelvben, főleg azon emberek között akik »többlakiak«, valamiért több helyen kell hogy éljenek ez azért differenciált. A szóhasználat mentén lehet valami különbséget tenni abban, hogy mit éreznek valódi otthonnak, hova mennek haza, és hol vannak itthon.”

Az egyetemista fiú radikálisabban vélekedik.

„– Nem az én világom a magyarországi társadalom, az egy eléggé posztmodern társadalom, én nem tudok vele egy hullámhosszra kerülni. Emberség van, emberek élnek itt és nem gépek. Emberek, akiknek van saját szellemük, véleményük, felfogásuk, látásmódjuk, ízlésük, egyszerűen emberek. Ami bennem különösen megmaradt az a »jösztök«, engem kinevettek és megkaptam a magamét. Vagy a »dobigálni« – dobálni.”

A táj varázsa

Mi hiányozhat az otthagytottból? A legtöbben azt nyilatkozzák, hogy a táj.

Az egyetemi tanszékvezetőnő megfogalmazza a különös hiányt:

„– Hiányoztak nagyon a dombok, itt vannak Budán is, de nem ugyanazok, mert tudom, hogy másképp folynak a folyók. De én Hollandiában megszerettem a lapos vidéket is. Itt az ablakomból láttam a dombokat, Kolozsváron nem láttam az ablakomból a dombokat.”

A pszichológusnő hegyek közt nőtt fel, a hegyek hiánya űrt jelent neki:

„– Amikor először jöttünk látogatóba, nem tudom 86-ban vagy 82-ben, ahogy elhagytuk Kolozsvárt és Nagyváradot, közeledtünk, egyre unalmasabbá vált a táj. Nincsenek hegyek, nincs mit nézni. Gémeskút, egy-egy tanya, de nem nagyon lehet látni semmit. Ez elsőre nagyon más, nagyon nagy különbség, nagyon mellbevágó. De ez nem marad meg örökre, és ebben is meg lehet látni a szépséget. Nagyon sokan ki tudjuk szűrni egy-egy fényképen, hogy mik azok a hegyek, amik ott vannak. A Hargita fényképeit az ember kiválasztja százból.”

A nyugdíjas mérnök csak ennyit mondott:

„– Voltam Hollandiában is átutazóban, ahol minden olyan lapály, nem is tudtam tájékozódni. Ott minden lapály, elvesztem.”

Alkalmazkodás – Asszimiláció

Alkalmazkodhat az ember teljesen egy új környezethez, nem hiányzik neki a régi?

Az egyetemi gazdasági vezető (férfi) szerint:

„– Van, aki törekszik rá tudatosan, hogy lezárja és minél inkább beilleszkedjen az új környezetbe, és ezt tudatosan el is éri. Más pedig folyton visszajön, visszacsint. Szerintem az a legjobb scenárió, ha már elmenésről van szó, akinek sikerült ott is megteremteni, és a régi hely is megmarad neki, mint hátország, ha vissza akar jönni, a kapcsolatait fel tudja éleszteni ismét, vagy nem is szakítja meg.”

A pszichológusnő árnyaltan fogalmaz és elgondolkodik a nemek alkalmazkodási nehézségein és különbségén.

„– Teljesen mások a nehézségek vagy teljesen máshol keresendőek a nehézségek. Ezek a férfi-női szerepekből adódnak, még akkor is, ha ezek manapság már nagyon elmosódnak vagy keverednek. Azért annyira már nem tudunk különbséget tenni. Vannak olyan emberek, akik Erdélyből vagy Székelyföldről jöttek, akik még egy sokkal inkább természetes, archaikus kultúrához kapcsolódnak. A férfiak nehézségei abból adódnak, ha nem tudnak sikeresek lenni a munkájukban, ehhez képest a nők nehézségei inkább abból, ha nem tudják a családi otthon melegét, azt a körbeölelő melegséget biztosítani, amit otthon tudnának.”

Külső és belső emigráció

Az emigráció mindig egy külső és egy belső emigráció. A külső emigráció térhez kötött, a belső időhöz. Az emigráció objektivitása az elszakadás ténye, szubjektivitása, az a láthatatlan határ, ami az otthagzott-én és az új-én között húzódik.

A politikai emigráció súlyosabb szakadék az egyén és a múltja között. Aki politikai okok miatt kellett elhagyja az országot, nehezen bocsát meg az őt ért sérelmekért, nem mindig vissza akar térni arra a helyre, amit már nem tekint hazájának. Ezt a lelki repedést talán soha sem tudja teljesen feldolgozni az ember, hiába a Rodostó, ha el nem felejtheti Zágont.

Az erdélyiek emigrálása azért is különösen érdekes, hiszen ugyanazt a nyelvet beszélik a szülőföldön, mint a befogadó országban, ugyanazt a kultúrát ismeri a két nép, egy régi közös házához tér vissza.

Azt találja-e, amire vágyott – ki tudja! De már nem tud visszafordulni.

*„Nincs hová, soha visszatérni
Elmentem rég, hogy meg ne halljak itt.
Fagyaszt és elfogyaszt:
Elszabadult erő mozgatja vágyaim.”*
(Balla Zsófia)

IRODALOMJEGYZÉK
REFERENCES

1. Horváth, István (2002). A romániai magyar kisebbség Magyarországra irányuló mozgása. *Korunk*, 2002/2. 31–47.
2. Horváth, István (1995). Az 1992-es népszámlálás kisebbségi adatai. *Korunk*, 1995 nr. 7, 98–103.
3. Horváth, István (2004). *Az erdélyi magyarság vándorlási vesztesége 1987–2001 között*. In: Kiss, T. (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion, Kolozsvár, 61–91.
4. Horváth, Réka – Gergely, András (2004). Szoft montázs – Elméleti közelítések az antropológiai filmhez. *Etnoregionális Kutatóközpont „Munkafüzetek”* (99.) Budapest. <http://mek.oszk.hu/02400/02433/02433.htm> (letöltve 2013. július 1-jén).
5. Sík, Endre (1992). *Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók*. MTA Politikai Tudományok Kutató Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport. Budapest, 11, 76.
6. Vajnovszki, Kázmér (1992). Kétségtelenül többen vagyunk. *Erdélyi Napló*. II, 1992. 23. sz. 5.
7. Varga, E. Árpád (2009). Erdély magyar népessége 1870–1995 között. *Regio*. XX, 2009. 3. sz. 121–166.